

ИЗСЛЕДВАНЕ

на мнението на съдии, прокурори,
следователи и разследващи полицаи
по някои въпроси на
правораздаването спрямо деца

проведено в периода юни-септември 2009 г. в единадесет окръжни градове

от Съюза на съдиите в България със съдействието на Институт по социални
дейности и практики

Методика на изследването

Цел и задачи на изследването

- ◆ Да се проучат нагласите на професионалните съсловия на съдии, прокурори и разследващи органи на територията на страната относно 1) въвеждането на някои структурно-организационни промени в системата на съдилищата; 2) въвеждането на някои конкретни наказателно-процесуални институти, свързани с изслушването на детето; 3) действащите материалноправни и процесуалноправни институти, свързани с изслушването на детето и правата му в процеса; 4) професионалната готовност на отделните съсловия да прилагат относимите международноправни стандарти.
- ◆ Да се разработи методика за изследването на основата на проучване на отделни случаи и тяхното движение през досъдебната и съдебната фаза на наказателния процес.
- ◆ Да се формулират работни хипотези и да се изработят показатели за анализ на резултатите и проверка на хипотезите.

Предмет на изследването:

- ◆ Готовността на системата на правораздаването спрямо деца да обсъжда **структурни и организационни промени**;
- ◆ Оценка на професионалните съсловия на съдии, прокурори и разследващи органи за действащите процесуални режими, относими към положението на детето-свидетел в наказателния процес, и готовност да подкрепят тяхното изменение и допълване с нови;
- ◆ Оценка на професионалните съсловия на съдии, прокурори и разследващи органи за степен на гарантираност на **правата на детето в конфликт със закона и детето-пострадал в наказателния процес и процедурите по налагане на възпитателни мерки**;
- ◆ Оценка и самооценка на професионалната готовност на съдии, прокурори и разследващи органи да прилагат действащите международни стандарти.

Работни хипотези

- ◆ Консервативност на нагласите по отношение на организацията на съдилищата и изменение на материалния и процесуалния закон, съчетана с отрицателна оценка на статуквото. Очаква се предпочитанията на респондентите да клонят към постъпателна (еволюционна) промяна на структурата на съдилищата и въвеждане на нови процесуални режими за изслушване на детето
- ◆ Наличие на самооправдателни тези, обясняващи причините за неефективно прилагане на международните стандарти, свързани с празноти в законодателството.
- ◆ Като цяло отрицателна оценка за действащото законодателство.
- ◆ Стереотипно повлияна междусъсловна оценка за професионализма на отделните групи. Най-голяма критичност към групата на дознателите. Изразена критичност на съдиите към прокурорите.

Обект на изследването

- ◆ Действащи съдии, прокурори, следователи и разследващи полицаи с опит в изслушването на деца и гледане на дела с участието на деца.

I. ОБХВАТ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

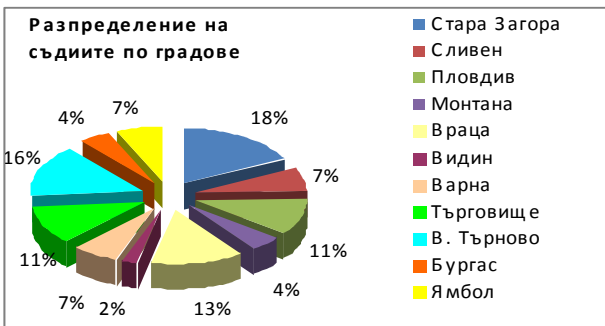
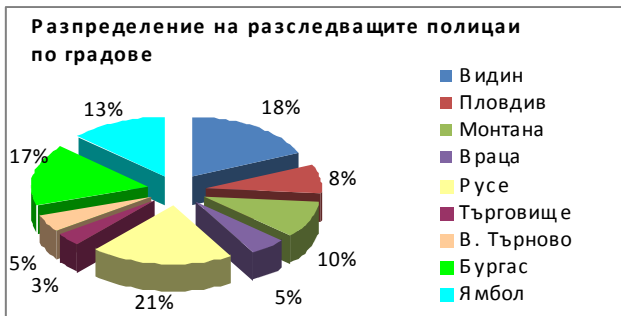
- Изследването е проведено в единадесет окръжни градове на България сред общо 169 съдии, прокурори, следователи и разследващи полицаи, които имат опит в изслушването на деца и гледането на дела с участието на деца.

Респондентите са подбрани според оценката им за значимостта на правните проблеми на изслушването на детето в наказателния процес и интереса им към повишаване на професионалната им квалификация, свързана с работа с деца. По-конкретно те заявяват

интерес към психологическия профил на детето, пострадало от насилие, и международните правни стандарти относно положението му в наказателния процес.

- Най-многобройна е групата на разследващите полицаи, сред които този интерес е най-ясно изразен. Най-малък е дялът на следователите, обективно обусловен от ограничените им правомощия да

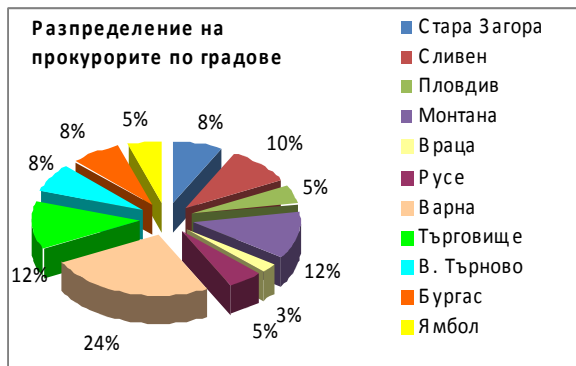

разглеждат дела с участието на дете в сравнение с останалите три професионални общности. Сред групите на съдиите и прокурорите интересът е относително равен и умерено изразен.

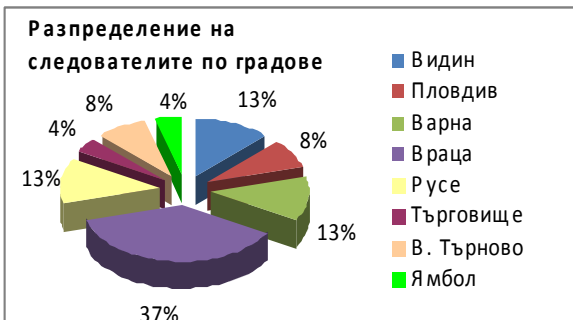
- Анализът на географското разпределение на респондентите показва, че интересът към проблематиката не е равномерен.

Той не зависи от броя съдии, прокурори и разследващи органи, работещи в съответния град, и е изразен в различна степен в отделните професионални общности.

Райони с повишен интерес от страна на съдиите са Стара Загора, Велико Търново, Враца, Пловдив и Търговище с общ дял 58 процента от респондентите в тази професионална група. Най-слабо проявен е интересът сред съдиите във Видин и Бургас и напълно отсъства в Русе, откъдето не е регистриран съдия.

Разпределението на **прокурорите** разкрива активен интерес във Варна (24 процента от респондентите от тази група), Търговище, Монтана и Сливен, и най-слаб във Враца (3 процента). Изследването не установи такъв интерес сред прокурорите от Видин.

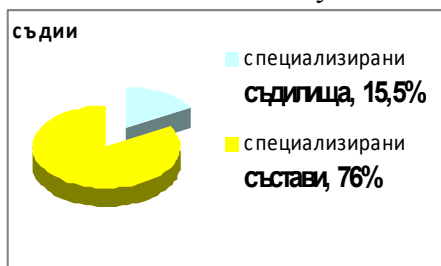
В групата на **разследващите полицаи** най-масов е интересът към наказателнопроцесуалното положение на детето във Враца, Видин, Бургас и Ямбол и най-слаб – в Търговище, който е „най-силен” за следователите.

• **Четирите професионални общности не споделят еднакви или близки разбирания за значимостта на**

професионалната си квалификация в материята на изслушването на детето. В редица градове се наблюдава контрастно разминаване в проявения интерес. В Стара Загора например проблематиката е явно значима за съдиите, не особено значима за прокурорите и изцяло несъществена за органите на предварителното разследване. Във Варна ясно изразеният интерес на прокурорите не е споделен в относима степен от съдиите и разследващите органи. Във Видин интерес сред съдиите и прокурорите почти напълно липсва, но е ясно изразен сред органите на предварителното разследване. Настоящото изследване не си поставя за цел да обясни причините за тези различия, но допуска хипотезата, че те произхождат от различната роля на всяка от групите в наказателния процес, която влияе на естеството на контакта им с детето, както и някои различия в професионалната подготовка, които обуславят различна оценка за необходимостта от допълнително обучение.

II. СТРУКТУРНИ ПРОМЕНИ В СИСТЕМАТА НА СЪДИЛИЩАТА

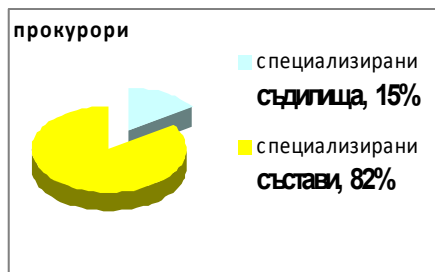
• Изследването установи ясно изразени предпочитания сред всички изследвани групи по въпроса дали са необходими структурни промени в системата на правораздаването спрямо децата и какви. Голямото мнозинство от всички респонденти **ясно подкрепя създаването на институционализирани специализирани състави за гледане на дела срещу непълнолетни извършители на престъпления**

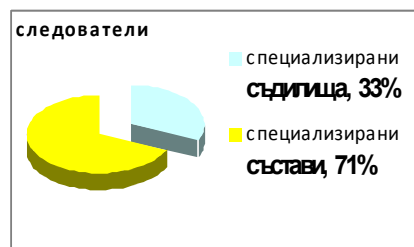
в рамките на съществуващата система на съдилищата. Най-голяма е подкрепата на прокурорите и разследващите полицаи. Идеята за изграждане на самостоятелна система от специализирани съдилища е позната и споделяна от еднакъв дял съдии и прокурори (15 процента), но явно се отхвърля от разследващите полицаи. Относително най-голяма е подкрепата за нея сред следователите. В същото време делът на респондентите, които предпочитат

запазване на статуквото е пренебрежимо нисък (средно под 0.5 процента за всяка от групите).

• Така установените нагласи показват готовност на цялата система на правораздаване спрямо децата да задълбочи специализацията си, като я институционализира. Въпреки това предпочитанията на изследваните групи са повлияни от **структурния консерватизъм**, типичен за съдебната власт и органите

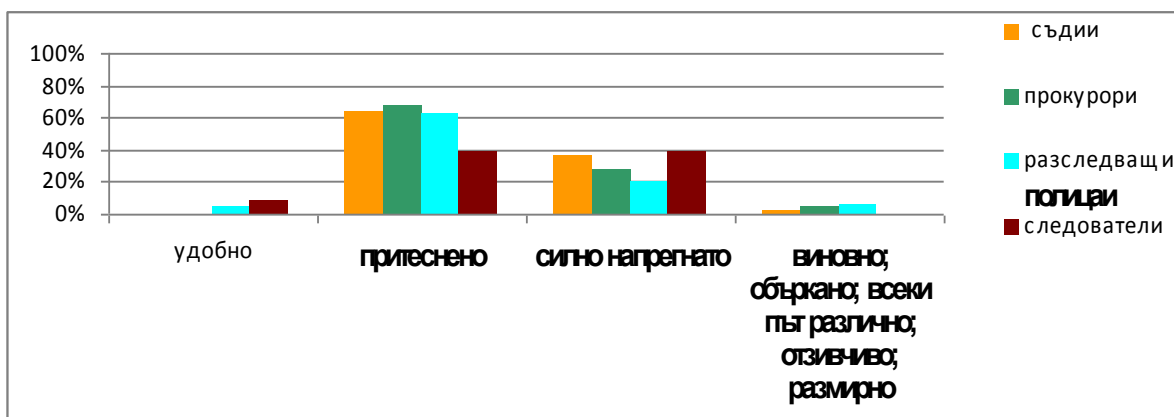
на разследването извън нея. Поради това те клонят към **постъпателни (еволюционни) промени, които представляват развитие на вече изпитани практики** (неформално установени специализирани състави вече действат ad hoc в редица

съдебни органи и полицията). Изследваните професионални общности очевидно **биха подкрепили универсализирането на тези практики, които оценяват като положителни**. Въпреки че се въздържат от радикални реформи, дебат за въвеждане на специализирани съдилища вече се води във всяка от групите.

III. ВЪВЕЖДАНЕ НА СПЕЦИАЛНИ ПРОЦЕСУАЛНИ ИНСТИТУТИ ЗА ИЗСЛУШВАНЕ НА ДЕТЕ. ОЦЕНКА НА ДЕЙСТВАЩИ РЕЖИМИ

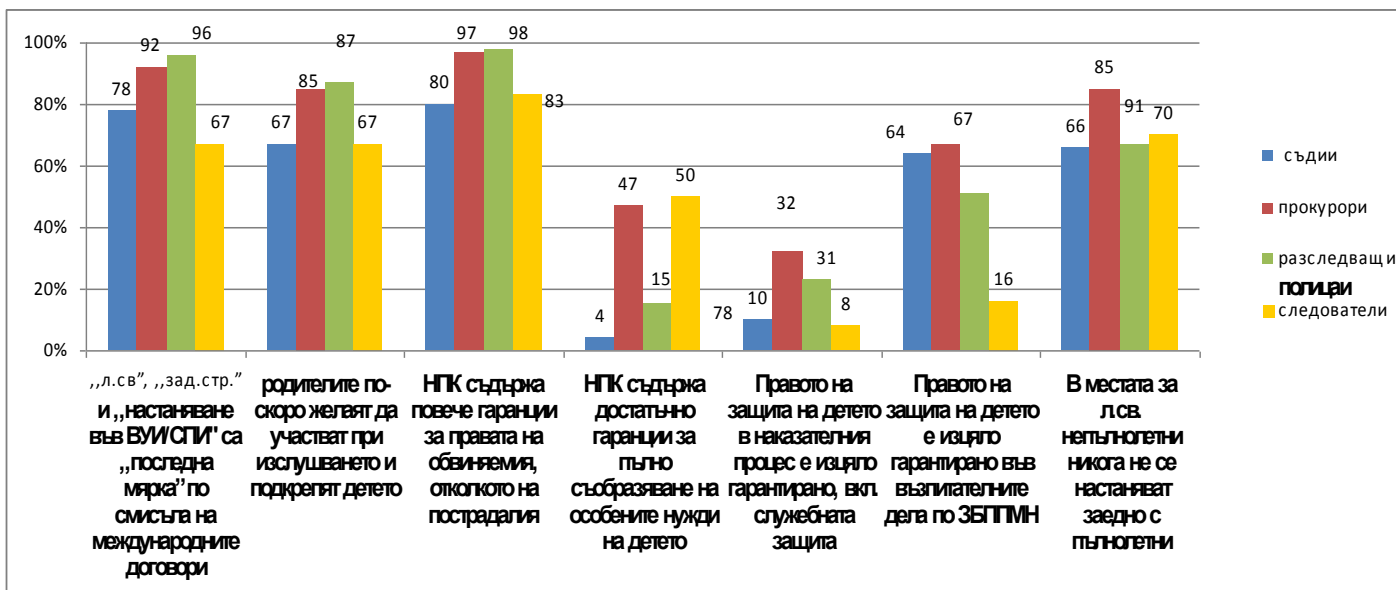
• Всички изследвани групи споделят **общо впечатление за отрицателни преживявания на детето при изслушване в хода на наказателната процедура**. Около него се консолидира категорично мнозинство от 97 процента от всички респонденти. В групите на съдиите и прокурорите нито един не заявява, че е присъствал на разпит, при който детето се чувства удобно и предразположено, а в

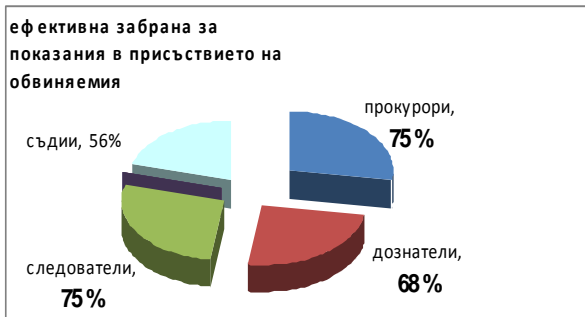
групите на разследващите полицаи и следователите такива респонденти са единични. Въпреки субективния характер на преценката за емоционалното и психологическо състояние на детето, очевидна е позицията на четирите професионални съсловия, че **детето-свидетел реагира стресово на наказателното производство и следователно последното не му гарантира спокойно и нетравматично изслушване.**

% от отговорилите	ефективна възможност детето да използва несловесни изразни средства	еднократно изслушване (повторно само по изключение и под съдебен контрол)	изслушване в подходяща обстановка, вкл. извън съдебна зала	ефективна забрана детето-свидетел да дава показания в присъствието на обвиняемия, когато е пострадало от престъплението, в което той е обвинен	изслушване с участието на психолог/ педагог, чрез когото и под съдебен контрол се задават въпроси и се получават отговори, вкл. при интерпретиране на несловесно изразяване
Съдии	40	67	42	56	82
Прокурори	43	33	73	75	78
Следователи	38	50	38	75	71
Дознатели	32	45	62	68	62
Общо:	153	195	215	274	293

• Тези впечатления на респондентите влизат в частично противоречие с професионалната оценка на някои от тях за **състоянието на правата на детето в процеса и за необходимостта от въвеждане на диференцирани специални процедури и режими за изслушване.** Така например тезата за неравнопоставеност на обвиняемия и пострадалия обединява средно 90 процента от респондентите във всички групи и би трябвало да изключи значима подкрепа за тезите за наличие на достатъчно процесуални гаранции за правата на детето в наказателния процес. Въпреки това последните две тези се споделят от съществен процент от групите, чиито правомощия се разполагат в досъдебната фаза. Противоречие не се наблюдава единствено в групата на съдиите, които устойчиво изразяват критична оценка за правозащитните ефекти на наказателното производство.

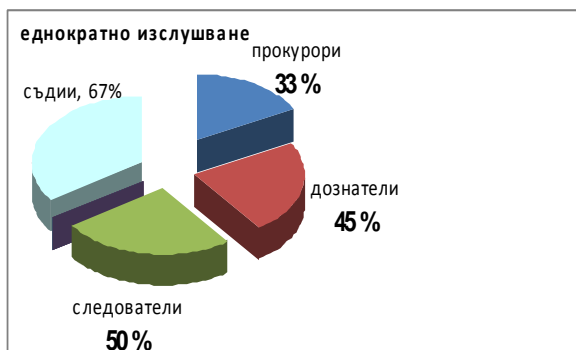
- Въпреки становището за травматични преживявания на детето, изследваните групи са **предпазливо скептични към прилагането на предписани**

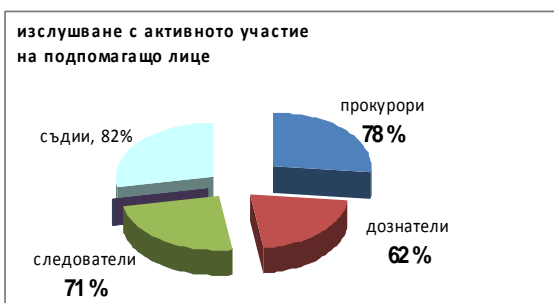
от международните стандарти по правата на детето наказателнопроцесуални режими за изслушване, специално предназначени да му осигурят удобство и да намалят стреса от взаимодействието с процеса. Изглежда, и четирите групи са склонни да приемат отрицателното въздействие на процеса върху малолетните и непълнолетните като обективно

състояние, което не може да бъде преодоляно, без да бъдат застрашена стабилността на процедурата.

- **Най-слаба е подкрепата за процедури за щадящо изслушване, които не са познати на българското наказателнопроцесуално право и практика.** Сред тях най-слабо е доверието към правилата за несловесно изслушване, при които на детето се предоставя регламентирана възможност да се изразява графично (чрез рисунки) и конклюдентно (чрез игра и предмети). В групата на прокурорите най-голям скептицизъм предизвиква правилото за еднократно изслушване.

- Най-голямо съгласие се консолидира около забраната детето да бъде изслушвано в **присъствието на обвиняемия** и необходимостта от **активизиране на подпомагащото лице – психолог/педагог**, в хода на изслушването. Първата явно се предпочита от органите на предварителното разследване, а към втората

явно клонят групите на съдиите и прокурорите. Следва да се отбележи, че и двата института са частично уредени в НПК. Подкрепата за тях се изразява в изискване към законодателя за усъвършенстването им при убеденост за тяхната полезност, но няма характер на претенция за реформа. В допълнителните бележки към анкетата респондентите

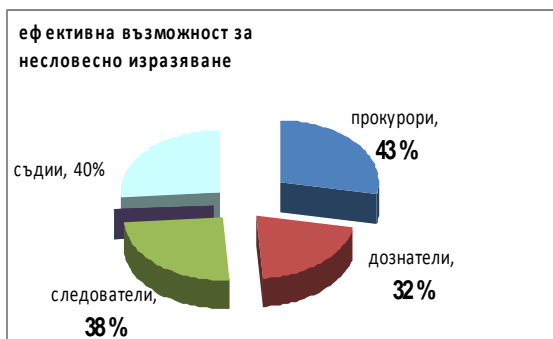
формулират следните законодателни препоръки:

- ясно определяне на процесуалния статус и функции на лицето, подготвено да подпомага детето при изслушване (Варна, Видин, Бургас);
- специални правила за подбора на това лице по конкретното дело (Видин);

- специални законови изисквания към квалификацията на това лице, включително ред за придобиването и установяването ѝ (Варна, Видин);

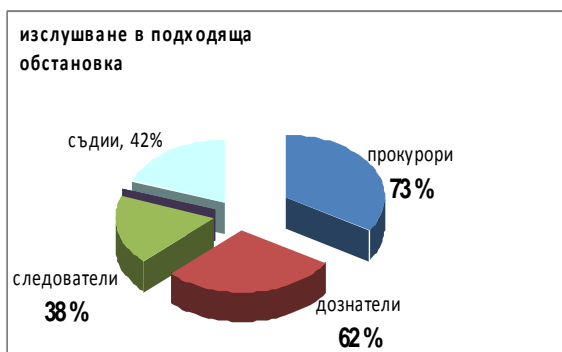
- законово задължаване на това лице да присъства активно през целия процес, а не само при провеждането на отделни процесуално-следствени действия (Варна).

Налице са изводи за „липса на държавна политика, насочена към осигуряване на подходяща обстановка за разпит на деца” (разследващ полицай, Бургас) и изразена критичност към действащите правила относно присъствието на подпомагащо лице при разпит на дете (Видин, Варна). Фигурата на педагога/психолога се оценява като „мъртва институция”, която обременява процеса с безличното присъствие на лице, което не проявява загриженост към детето и в повечето случаи е напълно неподготвено да му оказва подкрепа (Видин).

- Установените нагласи ясно изразяват **консерватизма на системата** на правораздаване спрямо детето. Той я въздържа от промени, разпознавани като експериментални и поради това рискови за стабилността на крайния съдебен акт.

- Ясно личи зависимостта на подкрепата за тях от **степената на информираност на респондента**. Лицата с по-висока професионална квалификация (преминали през обучения и специализации и настояващи за осигуряване на постоянен достъп до такива) изразяват готовност да прилагат и непознати на българския правен ред институти.

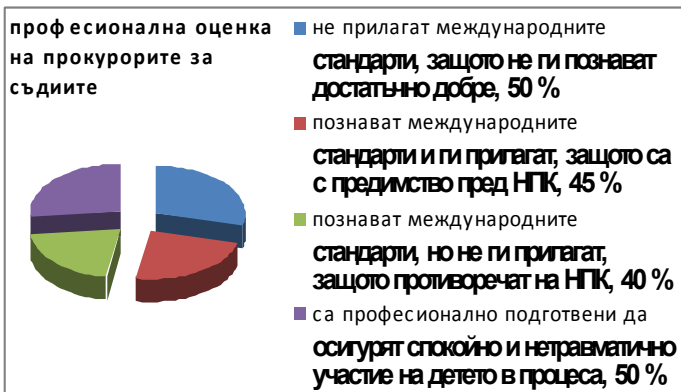

Във всички професионални групи е налице **ясно дефинирана претенция за повишаване на собствената квалификация**. Прави се извод за недопустимост „лице без предварителна високоспециализирана подготовка да гледа дела, отличаващи се с изключителната особеност на детската психика” (следовател, Варна) и се настоява законът да предвиди специално институционализирано обучение за магистрати, които работят с деца (Видин).

IV. ОЦЕНКА НА ПРОФЕСИОНАЛНАТА ПОДГОТВЕНОСТ НА СИСТЕМАТА НА ПРАВОРАЗДАВАНЕТО ДА ПРИЛАГА ЕФЕКТИВНО МЕЖДУНАРОДНИТЕ ПРАВНИ СТАНДАРТИ ЗА НАКАЗАТЕЛНОПРОЦЕСУАЛНОТО ПОЛОЖЕНИЕ НА ДЕТЕТО

• Най-положителна професионална оценка от друга професионална група

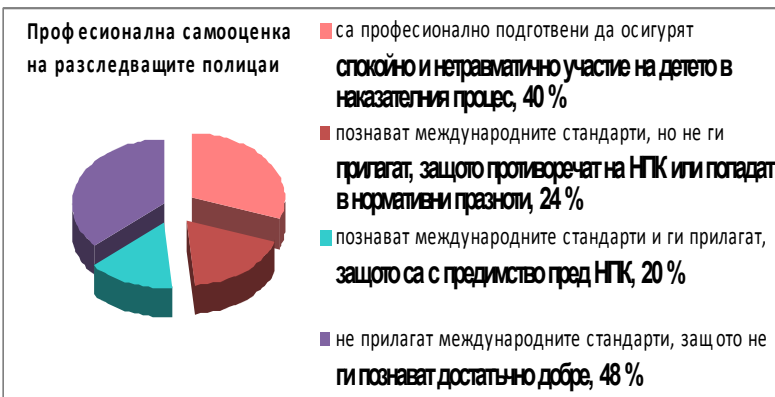

получава групата на съдиите. Само тя събира дял от 50 процента от респонденти с друг професионален профил (прокурори), които я считат професионално подготвена да осигури спокойно и нетравматично участие на детето в наказателния процес. Всяка от групите на следователите и разследващите полицаи също дава относително най-висока

оценка на квалификацията на съдиите. В този смисъл системата на правораздаването изглежда съсредоточава най-много доверие в съда.

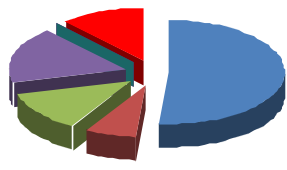
• Най-самокритична и критична е групата на следователите. Сред тях

водещо е мнението, че никоя от професионалните общности, ангажирани с изслушването на детето в наказателния процес, няма необходимата професионална подготовка да осигури ефективно участие на детето в съгласие с международното право. Около тази теза се обединяват над 70 процента от респондентите. Въпреки това не малка част от тях (около една четвърт) намират,

че причината за неприлагането на международните стандарти е законово обусловена и се дължи на противоречието им с националните стандарти, а не на некомпетентност на правораздавателните и правоохранителните органи. Тази група няма

професионална оценка на съдиите за разследващите органи

- не прилагат международните стандарти, защото не ги познават достатъчно добре, 53%
- познават международните стандарти и ги прилагат, защото са с предимство пред НПК, 7%
- познават международните стандарти, но не ги прилагат, защото противоречат на НПК, 13%
- са професионално подготвени да осигурят спокойно и нетравматично участие на детето в процеса, 18%
- не отговорили на поне един въпрос, 12%

СЪЮЗ НА СЪДИИТЕ В БЪЛГАРИЯ

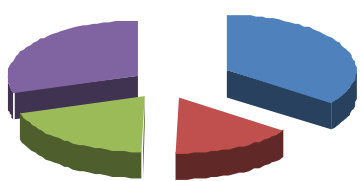
София 1040, бул Витоша № 2, Партер
www.judgesbg.org

самочувствие, че може да осигури спокойно и нетравматично участие на детето в процеса.

• **Най-слабо критични и самокритични са разследващите полицаи, чиято професионална подготовка се оценява най-слабо от останалите професионални общности.** В тази група е най-малък относителният дял на респондентите, които смятат, че тя не познава и не прилага международните стандарти. Към тях най-критични са прокурорите и следователите. В групата на съдиите се наблюдава тенденция да се въздържат от оценка за органите на предварителното разследване (12 процента не са отговорили на поне един въпрос, свързан с професионалната подготовка на разследващите полицаи). Въпреки това внушително мнозинство от 78 процента считат, че полицаите не познават международните стандарти и не могат да гарантират нетравматично участие на детето в предварителното производство. Групата на разследващите полицаи оценява приблизително еднакво съдиите и прокурорите, като клони към слаба до умерена критичност.

• **Противоречия в самооценката се наблюдават**

професионална самооценка на съдиите

- не прилагат международните стандарти, защото не ги познават достатъчно добре, 67%
- познават международните стандарти и ги прилагат, защото са с предимство пред НПК, 29%
- познават международните стандарти, но не ги прилагат, защото противоречат на НПК, 38%
- са професионално подготвени да осигурят спокойно и нетравматично участие на детето в процеса, 57%

професионална оценка на прокурорите за разследващите органи

- не прилагат международните стандарти, защото не ги познават достатъчно добре, 70%
- познават международните стандарти и ги прилагат, защото са с предимство пред НПК, 10%
- познават международните стандарти, но не ги прилагат, защото противоречат на НПК, 5%
- са професионално подготвени да осигурят спокойно и нетравматично участие на детето в процеса, 25%

в групите на съдиите и прокурорите. Въпреки че мнозинството съдии се обединяват около тезата, че не прилагат международните

договори за правата на детето в наказателния процес, защото не ги познават достатъчно добре (67 процента), същият дял респонденти са на мнение, че съдиите са добре запознати с тези стандарти. Повече от половината (57 процента) смятат, че са достатъчно добре подготвени да осигурят

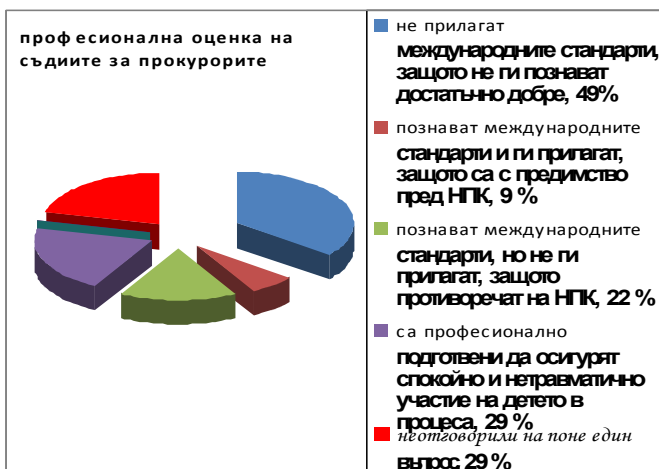
професионална самооценка на прокурорите

- не прилагат международните стандарти, защото не ги познават достатъчно добре, 55%
- познават международните стандарти и ги прилагат, защото са с предимство пред НПК, 28%
- познават международните стандарти, но не ги прилагат, защото противоречат на НПК, 20%
- са професионално подготвени да осигурят спокойно и нетравматично участие на детето в процеса, 63%

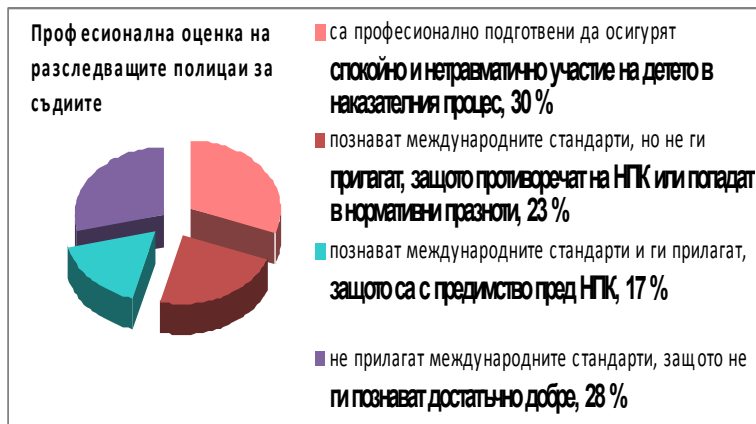
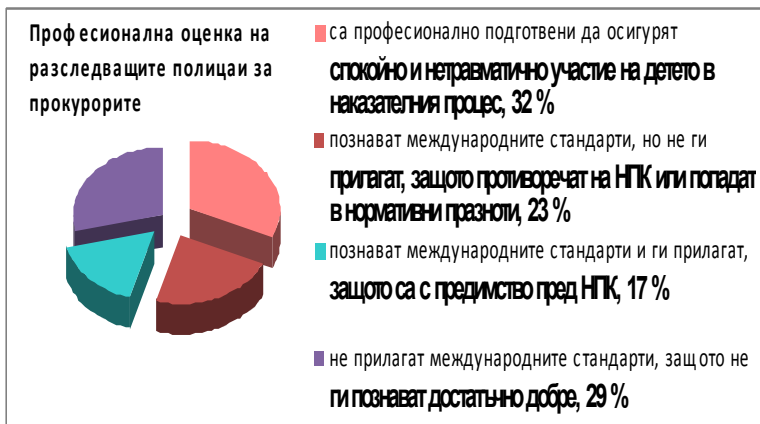
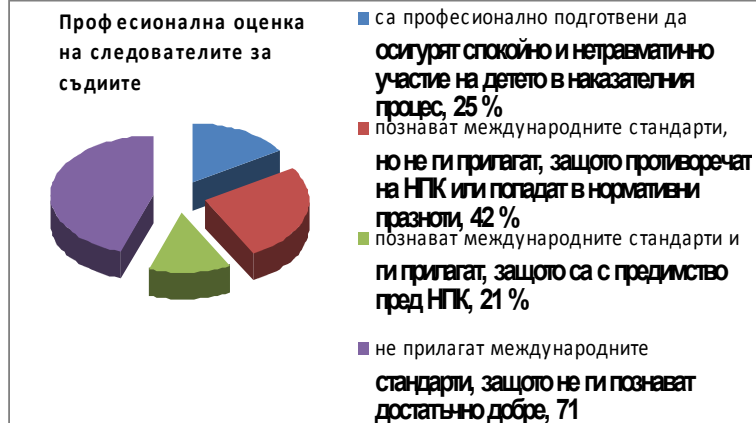
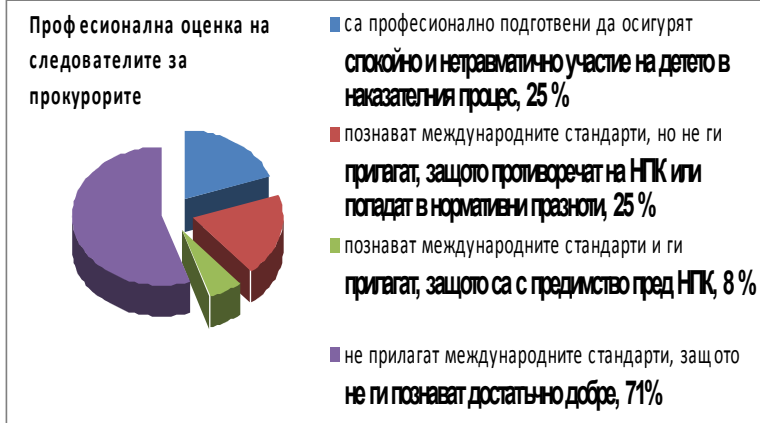
спокойно и нетравматично участие на детето в наказателния процес, независимо от международните стандарти. Последната теза е явно стереотипно повлияна от високото професионално самочувствие на тази група, тъй като се разминава както с критичността на оценката за непознаване на стандартите, така и с оценката за отрицателни преживявания на детето при изслушване в съдебна фаза и пред съдия в досъдебна фаза. Структурата на оценката е аналогична при прокурорите, но при повишена самокритичност.

- Забелязва се тенденция групите на съдиите и прокурорите да избягват да се оценяват взаимно. Налице е приблизителна огледалност на взаимната отрицателна оценка. Равен дял респонденти от двете групи считат, че представителите на другата група не прилагат международните стандарти поради некомпетентност. По-критични са съдиите. В същото време и двете групи са повече самокритични, отколкото критични по въпросите на професионално владение на международното право, но общата им самооценка за способността им да осигурят спокойно участие на детето в процеса е чувствително по-висока от доверието им в същите способности на другата професионална общност.

- Тази структура на оценката и самооценката определя сложна динамика на отношенията между двете професионални групи при взаимодействието им в наказателния процес по повод процесуалното положение на детето. В значителна степен и двете търпят влияние на субективно преувеличени предварителни нагласи както към собствената, така и към чуждата професионална група, които обуславят повишено

професионално самочувствие и конкуренция между двете общности. Въпреки това, в сравнение с оценката, която всяка от групите си дава с групата на разследващите органи, може да се направи заключение за умереност на критичността.

V. ИЗВОДИ ПО ОТНОШЕНИЕ НА ХИПОТЕЗИТЕ

- ◆ **Потвърждава се хипотезата за консервативност на нагласите по отношение на организацията на съдилищата и изменение на материалния и процесуалния закон, съчетана с отрицателна оценка на статуквото.** Повърди се, че се предпочитанията на респондентите да клонят към постъпателна (еволюционна) промяна на структурата на съдилищата и въвеждане на нови процесуални режими за изслушване на детето.
- ◆ **Потвърждава се хипотезата за наличие на самооправдателни тези, обясняващи причините за неефективно прилагане на международните стандарти като свързани с празноти в законодателството, а не с некомпетентност на органите на правораздаването.**
- ◆ **Потвърждава се хипотезата за обща по-скоро отрицателна оценка за действащото законодателство.** Въпреки това тази оценка се дава с готовност, навеждаща на изводи за механичност, тъй като не се подкрепя в пълнота от реакцията на респондентите спрямо въвеждането на диференцирани специализирани процедури за изслушване на детето.
- ◆ **Потвърждава се хипотезата за стереотипно повлияна междусъсловна оценка за професионализма на отделните групи.** Най-голяма е критичността към групата на разследващите полицаи. Изследването показва изразена критичност на съдиите към прокурорите към органите на предварителното разследване и щадяща взаимна отрицателна оценка.
- ◆ **Изследването установи още сближаване на професионалните позиции на съдиите и прокурорите от една страна и следователите и разследващите полицаи от друга, както и изразена взаимна критичност между тези две двойки групи и известен отказ съдиите и прокурорите да се оценяват взаимно.**